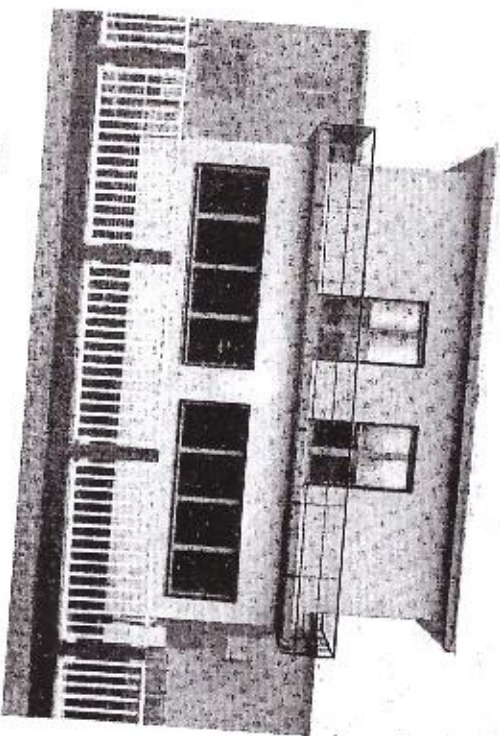

Budapest, II. Napraforgó utca 5. számú családi ház
Műemléki tudományos dokumentáció

Készítette: Modern Építészetért Kht
-dr. Ferkai András, Molnos Attila és Molnos Péter-
Budapest, 2002. december 5.

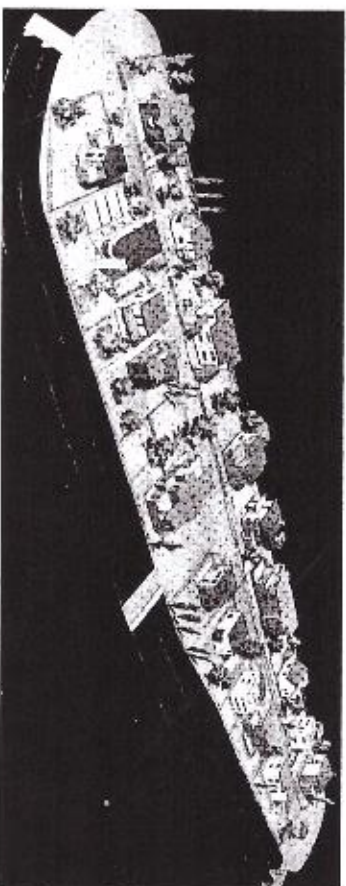
TARTALOMJEGYZÉK:

I. A Napraforgó utcai kislakásos mintatelep	3
Építéstörténet	3
Az elkészült telep összképe	7
A telep átadása és sajtóvisszhangja	9
A telep műemléki védettsége	10
II. A Napraforgó utca 5. számú családi ház	10
Az építhető	10
Az építész	11
Tulajdonosok	12
Építéstörténet	12
Az épület eredeti állapotának leírása	16
- A telek	
- Az épület	
- Belső	
- Külső	
A mai állapoti leírása	21
Értékelés	21
Javaslatok	21
Irodalom	22
Az épületre vonatkozó források	23

1. A Napraforgó utcai kislakásos mintatelep

Építéstörténet

A Napraforgó utcai kislakásos telep felépülése korszakhatárt jelent a magyar építéssel történetében. Addig nem tapasztalt publicitása, az építést övező kiemelkedő sajtóvisszhang révén jelentős szerepet töltött be a modern elvek megismertetésében és hivatalos elfogadásában. Tagadhatatlan kompromisszumai ellenére is első alkalom volt, hogy a modern tervezők akarata ekkora léptékű munka során érvényesülhetett, sőt az elkészült telep végül a városvezetés és a kormány részéről is elismerést aratott.

A telep távlati képe. (Fellelhetően Kozma Lajos akvaréllje.)

A családi házas mintatelep építésének gondolata azon a vitasorozaton vetődött fel, melyet a Magyar Mérnök és Építész Egylet 1930. februárjának első három hétfőjén tartott meg. Az ankét ötlete még az előző év októberében fogalmazódott meg és az egyes témák már ekkor körvonalazódtak. A telekpolitika és a városesztétika mellett az alacsonyabb jövedelmű polgárság számára felépítendő lakótelepek problémája is felvetődött. A vitasorozat első állomásán, 1930. február 3-án Majorossy Gyula a kislakásépítés új feltételeiről, majd dr. Bierbauer Virgil az övezeti beosztásról tartott előadást. Az egy héttel későbbi ülésnapon Fischer József dolgozata és Hoepfer Guido előadása a kívánatos telekpolitika kérdéseit boncolgatta. A szakosztályi viták során rámutattak az egyéges program alapján, egyszerre épített lakótelepek előnyeire: a felépülő házak és a közművek kisebb költségei mellett a létrejövő együttes egyöntetű városképi hatására is. Többen szavá tették, hogy a korszerű családi ház építését leginkább az elavult építési szabályzat és az építési övezetekkel kapcsolatos szigorú rendeletek gátolják. A hatályos rendelkezések ugyanis a családi házas telepek létesítésére alkalmas III. övezetben háromszáz négyszögömben állapították meg a parcellázható telekminimumot. Az ezzel a mérettel járó 10-20 000 pengős telekár azonban éppen a megcélzott rétegeket zárta ki a tulajdonosok köréből. A meglévő szabályok átalakítására az is

reményt adhatott, hogy 1930-ban lejártak az építésügyi szabályzat ideiglenes rendelkezései, így az mindenképpen módosításra, revízióra szorult. Ennek irányelveit a Fővárosi Közmunkák Tanácsának kellett kidolgoznia, s ehhez a munkához a létrehozandó kislakásos telep hasznos tanúságokkal szolgálhatott volna. További ösztönző tényezőként értékelhető, hogy az 1930. szeptemberében megnyíló XII. Nemzetközi Építészeti Kongresszus számára Budapest adott otthont, s a kiállítás-sorozat keretében megvalósult mintatelep kiválóan illeszkedhetett volna. Az ötlet felvetői, Kaffka Péter, Kozma Lajos, Vágó László nyilvánvalóan olyan mintákat kívántak követni, mint a stuttgarti Weissenhof-Siedlung (1927), vagy a brnói Novy Dum telep (1928).

A Fővárosi Közmunkák Tanácsán belül elsősorban két fiatal építész, a már említett Kaffka Péter és ifj. Masirevich György támogatta az ötletet. Az előkészítő tárgyalások során a Fejér és Dános kivitelező cég felajánlotta a Közmunka Tanács elnökének, hogy saját anyagi erejéből megvalósítja a tervet, ha az építésügyi hatóságoktól megfelelő támogatást kap. A cég telket meg is vásárolta a Pasaréti út külső szakaszán és beépítési tervjavaslatot két Kozma Lajostól és Vágó Lászlótól. A kiválasztott terület nem aratott osztatlan sikert. Pasarét igen mélyen fekvő, nedves és sokszor köd borította részét sokan alkalmatlannak vélték egészséges, modern szellemű

beépítésre. Tauszig Béla, az egyik tervező emlékei szerint „a betajóklással is volt baj, nem mindegyik ház felelt meg a napimádóknak”.

A telek megvásárlása után a szervezők még úgy gondollhatták, hogy a házak szeptemberre, az említett nemzetközi kongresszus megnyitójára el is készülhetnek. A beépítési tervjavaslatokon olyan telekmetreket igyekeztek megállapítani, melyek esetén a kész ingatlanok árai nem haladják meg egy 300 négyzetgől nagyságú telek átlagos árát. 100 nöles parcellákat kívántak kialakítani, ám ez ellentmondott a budai nyaraló övezetre vonatkozó 300 nöles telekminimum követelményének. Ennek következtében a Fővárosi Közmunkák Tanácsa nem dönthetett saját hatáskörében, hanem átiratban kérte ki a székesfőváros erre vonatkozó véleményét. Ez a hivatali procedúra gyakorlatilag lehetetlenné tette a telep szeptemberi átadását. Minden bizomnyal erre a tényre utalt Kabók Lajos 1930. július 5.-i képviselőházi interpellációja, melyben egy olyan családi házakból álló telepről beszélt, ami a fennálló szabályrendelet miatt bukott meg. Kabók az építésügyi rendszabályokat kritizálva azok revízióját kérte, megemlítve azt, hogy a modern építészet fejlődése a családi házak költségeinek csökkenése felé, a telekmetretek zsugorodásának irányába hat. Felszólalásában 12 fiatal építésztől beszélt, akik olcsó, modern

igényeknek megfelelő házakat terveztek, melyeket az őszi Nemzetközi Építéskongresszuson akartak bemutatni. Elképzelésüket a kötelező telekméretekkel járó magas árak hiústitták meg. Az interpellációra Vass József népjóléti és munkügyi miniszter válaszolt. Egyetértett az építésügyi szabályzat módosításának gondolatával, elsősorban azokra a kitételekre utalva, melyek a telekméreteket és a szobanagyságokat kötötték meg.

Vass József válasza megelőlegezte a hivatalos álláspont módosulását. A Fővárosi Közmunkák Tanácsa végül elfogadta a kisebb telekméretet és néhány más fontos könnyítést is engedélyezett az építető számára. Újítás volt az alacsonyabb kerítés (1,8 méter helyett 1,3 méter), a kisebb konyha, a nyitott előkert és a konyhához kapcsolt mosókonyha is.

Természetesen a hatóság mellett az építető és a tervezők is kompromisszumokra kényszerültek. Minden bizonyval taktikai okokból kerültek be az építésszek sorába olyan, konzervatív ízlésű, az idősebb generációhoz tartozó mesterek, akik jelentős befolyással bíró közhivatalt viseltek. Walder Gyula a közmmunkatanács tagjaként, Mülnich Aladár több fontos szakmai és társadalmi egyesület vezetőjeként, Wellisch Andor a Székesfőváros törvényhatósági bizottságának tagjaként, Kertész K. Róbert pedig kultuszminisztériumi államtitkárként egyengethette a leendő telep

sorsát. A tervezőgárda heterogén volta mellett természetesen az építésügyi hatóság elvárásai és a már tervként eladott házak leendő tulajdonosainak változó igényei is folyamatosan módosították az eredeti koncepciót.

Az első tervváltozat nem maradt fenn, de közvetett források alapján arra következtethetünk, hogy a felkért építésszek kezdetben zárt sorú, sorházas beépítést javasoltak, a jelenleginél is kisebb, 60 néles telekméretekkel. Közben ső fázist képvisel az a variáció, mely szerint az egyes házak következtetesen a telkek oldalhatárain álltak volna. A szabadon álló beépítést az építési hatóság írta elő, sőt kikötötte azt is, hogy a 100 néles telekminimumot csak az ikerházak esetében szabad 82 néltre csökkenteni. 25 %-os beépítési maximumot írtak elő, valamint megtiltották melléképületek, garázsok építését is. További megszorítást jelentett, hogy az egyes házaknak legalább 3 méterre kellett állnia az utcavonaltól és a szomszéd telkek határvonalaától.

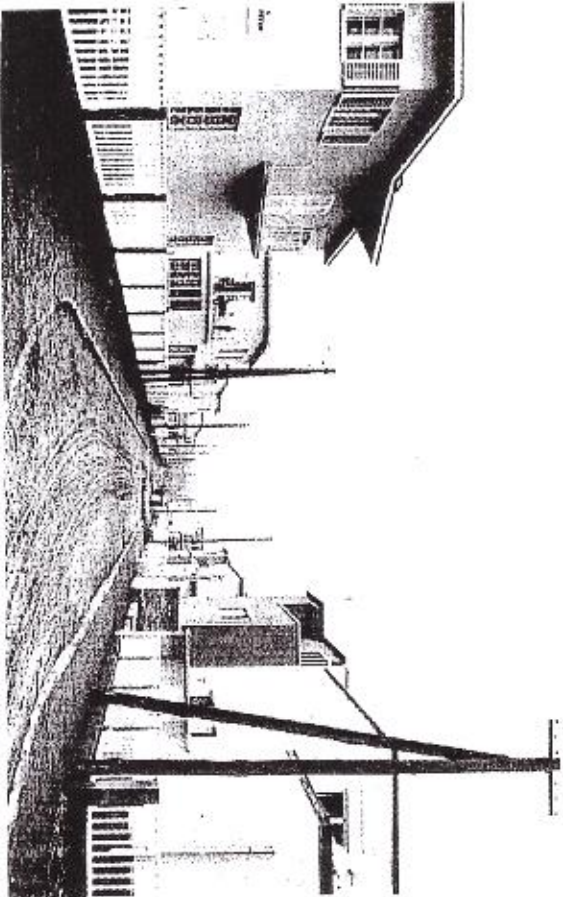
Az építési gárda kibővülésével a kezdeti, egyöntetű modern elkötelezettség is fokozatosan felpuhult. A mintatelep eredeti koncepciója lassanként megváltozott. A legmodernebb irányoknak elkötelezett építésszek, Fischer és CIRPAC-os társai kifogásolták, hogy a kis telkekre viszonylag nagy házak épültek. Ennek oka az volt, hogy Fejér és Dános a családi házak egy részét megépültük előtt, még tervként eladta és a jövőendő tulajdonosok beleszóltak házuk

tervezésébe. Konkrét igényekkel álltak elő, nyilván igyekeztek tágitani a szűkös méreteket, mindenképpen módosításokra kényszerítették az építészeket. Az egyik tervező, Bierbauer Virgil tapasztalata szerint „kiderült az, hogy a mi viszonyaink között, a végsőkéig menő függetlenségi vágy folytán, még az ikerházak előnyeitől is nehéz meggyőzni az építetőket. Sok nehézséget okozott az is, hogy a teljesen kész terveket az építetők ismételen átdolgoztatták és a tervezők sikert csak akkor érthettek el, ha végső lelkiismeretességgel alkalmazkodtak ezekhez az óhajokhoz. A telep néhány, némileg kevésbé sikerült háza ezen nehézségek áldozata.” Egy érdekes, konkrét példával szolgál a megrendelői akarat érvényesítésére a Vállalkozók Lapjának, a telep átadása kapcsán írt hosszabb beszámolója. A szerző leírja, hogy az egyik építész, Kaffka Péter, az általa tervezett ház felső szintjén egy erősen kiugró, félköríves zárt erkélyt képzelt el és mivel vasbeton elemekkel kívánt dolgozni nem tervezett semmiféle alátámasztást. A tervet látva azonban a jövőendő tulajdonos azzal az óhajjal állt elő, hogy „csak a szeme megnyugtatósára” helyezzenek el egy alátámasztó oszlopot az erkély alá.

Az ideális típusok tehát egyre valóságosabb, a külső körülményektől is befolyásolt épületekké váltak. Az eredeti koncepció jelentős változásának másik fontos oka az volt, hogy a tervezők kezdeti 10-12 fős létszáma időközben jelentősen megnövekedett. Fejér és Dános

eredetileg csak olyan építészeket kért fel, akik modern fel fogásúak voltak, és akik bizonyították kislakásépítés iránti elkötelezettségüket. Ezért a telep első tervei még egyöntetűek voltak, kivétel nélkül modern házakkal. Ezt az egységet megtörté olyan új építészek bevonása, akik az idősebb generációhoz tartoztak, mint Hegedűs és Böhm, Tauszig és Róth, vagy konzervatív szellemű, pozícióval rendelkező építészek voltak (Wälder Gyula, Wellisch Andor, Münnich Aladár). Így esett, hogy a Napraforgó utcai mintatelep – eltérően a német, svájci és cseh-morva Werkbund-telepektől – nem csak a legmodernebb törekvéseket mutatja be. Változatosságával, sokszínűségével – és tegyük hozzá: kompromisszumainval – hű képe a kor magyar valóságának. Wälder neobarokk díszítésű kockaházát vagy Kertész K. klinkertéglás ikerházát aligha tudnánk elképzelni a stuttgarti Weissenhof Siedlungon vagy Zürichben, a Neubühl-lakótelepen.

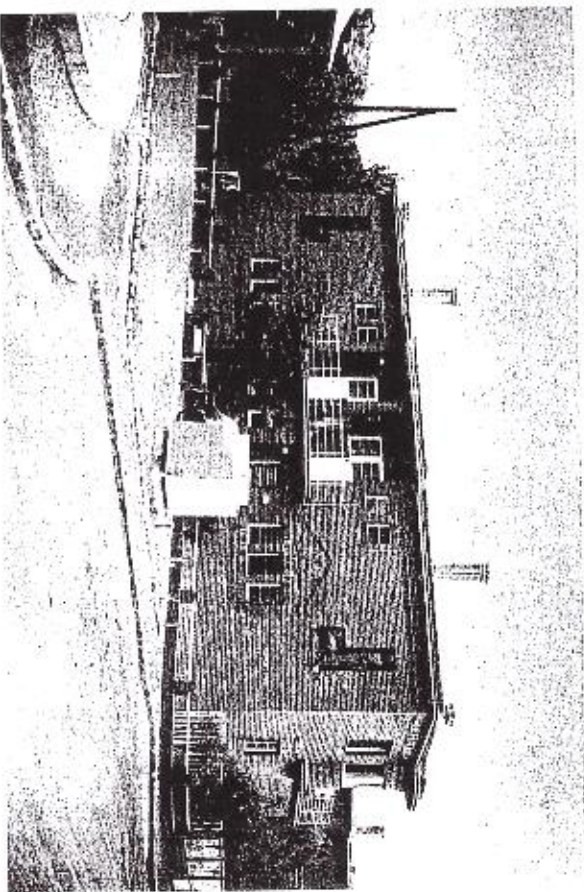
Az elkészült telep összképe

Korbelti utcakép

A kísérleti kislakásos telep a Pasaréti út külső szakaszán, az Ördögárok mellett létesült. Egyetlen hosszanti utcából áll, amelyet mindkét végén közúti hídon át lehet megközelíteni, két oldalán 22 családi házzal (közülük három ikerház) és középen egy árnyas kis térral, amit eredetileg gyaloghíd kötött össze a Pasaréti úttal. A házak, a telkek méretével arányosan, viszonylag kicsik: általában egyszobás (van a telepen egy földszintes és egy kétemeletes lakóház is), össz-alapterületük 80-140 négyzetméter között változik. A zöldvezetési jelleg megőrzése érde-

kében tilos volt a telkeken melléképítmények és különálló garázst építeni. Ugyanezen okból írták elő a viszonylag alacsony, áttört kerítés alkalmazását. Hirdetileg minden telek utcai oldalán ugyanolyan – beton lábazat és pillérek között fabetétes – kerítés vonult végig, melybe a közvilágítás kandelláberreit is belekomponálták, felmagasított betonoszlopokra helyeztet, félgömb alakú fém ernyővel fedett lámpa formájában. Ezen túl, valamennyi ház kertjét kertépítő művész, Solty László tervezte meg.

A telep közepén kialakított kis tér, a később áthelyezett emléktárral.

Az épületeket tizennyolc építésziroda, összesen huszonkét építész tervezte. A telep szervezésében kezdettől fogva résztvevő Kozma Lajos és Vágó László két-két épületet épített, a többieknek egyet-egy jutott. A házak igen sokfélék. Igaza van annak, aki a telep közepén álló emlékkő feliratát fogalmazta: *“1931-ben a kor művészi törekvéseinek szellemében tervezték”*. A Napraforgó utca legradikálisabb épületei kétségtelenül azoktól a fiataloktól (Molnár Farkas, ifj. Masirevich György és Fischer József) származnak, akik a CIAM magyar csoportjához tartoztak, és akik a Bauhaus, a holland De Stijl és Le Corbusier szellemét próbálták nálunk meghonosítani. Molnár Farkas (Liget) Pállal közösen jegyzett) háza és Fischer József kockaháza racionális alaprajzával, tetőteraszával és érdekes színezésével tűnt ki, míg Masirevich épületének attrakciója a tágas, napos, galériás lakószoba volt. Ugyancsak modernnek Kozma Lajos, Vágó László, Hajós Alfréd és Quitner Ervin házai, bár e tíz-tizenöt évvel idősebb generáció erősen dekoratív hatásra törekedett munkáiban. Bierbauer Virgil, Gerlóczy Gedeon és Kaffka Péter korban és felfogásban közelebb állnak a CIAM-tagokhoz, ám formaviláguk azokénál lágyabb: kedvelik az íves és a lekerekített formákat. Kaffka furcsa épületét akkor értjük meg, ha tudjuk, hogy eredetileg lábakra állítva tervezte és csak egyemelétesre. A telep átlagától leginkább Weichinger Károly nyeregeretős földszintes háza tér el: mintha az 1960-as évek magyar családi ház típusát előlegezné. Hegedűs és Böhm,

Tauszig és Róth ikerháza bizonytalan: a hagyományos ízlést próbálja modern formákkal ötvözni, míg Barát és Novák a kor átlagpolgárának romantikus világát testesíti meg sátorretős házában, amelyet kovácsoltvas korlátok, zsahugátérces, bolthéves ablakok díszítenek. Wälder Gyula műgyeremi professzor itt nagyon visszafogott, csak háromszögű erkélyeinek és ablakainak kovácsoltvas rácsa utal kedvelt neobarokkjára. Kertész K. Róbert klinikertéglás ikerházán az észak-német téglépítészlet hatása keveredik konzervatív (műkő puttók) és modern (acél tolóablakok) elemekkel.

Bierbauer Virgil 1938-as, „A magyar építészlet utolsó tíz éve” című írásában így jellemzi a Napraforgó utca létrejöttének évét: „A művészi erők különös egyensúlya, nincs olyan átfogó akarás, amelyik az egyik vagy másik út mellett dönteni tudna és ez jelentkezik mindenfelé, például a pasaréti mintalakótelep kis házsorában. Napjaink építészletének valóságos mintakátrája lett ez. Klinikertromantikától és polgári jóízléstől rafinált formaművészetekig és végösső funkcionálizmussig mindenféle iránylat képviselve van ezen az utcán.”

Az eltérő iskolázottságú és ízlésű építészek kezén szükségszerűen heterogén formai karakterű együttes állt össze, mégis néhány alapkérdésben feltűnik az egyöntetű, közös akarat. A kivitelező cég és a tervezők együttes, kiféjezett szándéka volt, hogy az 1930-ban

beszerezhető legújabb anyagokat és legkorszerűbb szerkezeteket, tartozékokat hasznáják a házak építésénél, berendezésénél. Csaknem mindegyik épület vasbeton födémekkel és kiváltásokkal készült, ám a vasbeton adta új formái lehetővé tették kevés építész merre kihasználni. Az új anyagok közül többen kiptórálták a Parafakőgyár 28 cm vastag üreges kovaföld falazóelemét, melynek hőszigetelő-képessége kétoldali vakolattal 1 méter vastag téglafalával volt egyenértékű. Ugrancsak kovaföld lapokat alkalmaztak a lapos tetők hőszigetelésére. Kozma és Kertész K. Róbert házának acél tolóablakait a Haas és Somogyi cég szállította, Bierbauer, Kaffka, Barát és Novák fa tolóablakait pedig Halaman János asztalosműhelyére készítette. Hegedűs és Bóhm, Masirevich, Ligeti és Molnár házán a sokszárnyú faablakok szárnyai egymásra hajtogatva szétolthatók és így az ablak teljes szélességében felnyílnak. A belső ajtók sima "Sperholz" (rétegelemez bortású) ajtólapokkal és általában nikkelbronz illetve sárgaréz kilincsekkel készültek. A házak egy része központi melegvízfűtésű (radiátorokkal), másik része központi meleg légfűtésű volt, ahol légszűrővel vezetik a kazántól a meleg levegőt a helyiségekhez és a kihűlt levegőt vissza a kaloriferhez. A legtöbb épület berendezéséhez, felszereléséhez hozzátartozott a beépített szekrény, korszerű konyhai tűzhely, jégszekrény, a konyha melletti világos mosókonyha.

A telep átadása és sajtóvisszhangja

A Napraforgó utcai telep első lakói 1931 augusztusától költözhettek be. A hivatalos átadási ünnepségre ez év november 8-án, ünnepélyes keretek között került sor. Beszédet mondott Ripka Ferenc főpolgármester, Kertész K. Róbert kultuszminiszteriumi államtitkár, Rakovszky Iván a Fővárosi Közmunkák Tanácsának elnöke és végül az építők nevében Dános László mérnök.

A sajtóbeszámolóik és kritikák általában elismerő hangon szóltak, a legnagyobb terjedelemben, érthető módon, a modern elveknek elkötelezett Tér és Forma elemzte a létrejött együttest. Egy teljes számot szentelt a villatelepek, melyben közölte a házak fényképét és alaprajzát, valamint a telep makettjét és az utca helyszínrajzát. Érdekes módon még olyan konzervatív hangvételű lap, mint a Törnyay Cecília által vezetett Napkelet is lelkesen üdvözölte a kísérletet: "Az utca a napraforgóról kapta nevét s a név ezúttal szimbolikus. A modern házak hatalmas ablakai a Nap életerő sugarait várják, bárhonnan jöjjen is az, úgy vannak építve, hogy befogadhatassák Napfény és levegő, tisztaság és egyszerűség, praktikus és mindezekből folyó egészség kell a mai embernek. A Napraforgó-utca házai, melyek felépítésében a mai magyar építésztársadalom színe-jáva működött közre, Kertész K. Róbertől Molnár Farkasig, a nagyvárosi ember természet- és saját

otthonutáni sóvárgásait akarják kielégíteni, jól és olcsón. Ezt a nemcs munkát nem érheti gáncs még akkor sem, ha valakinek nem szívügye az új stílusú építészet.”

A villatelep jelentőségét és népszerűségét, a környék építészeti karakterét meghatározó voltár érzékletesen illusztrálja Szerb Antal Budapesti kalauz, Marslakók számára című, 1935-ben megjelent könyvének Pasarétiet tárgyaló leírása:

„PASARÉT. Pasáról szó sincs. Valami nagyon modern érzésű óriás kicsi skatulyákat rakott ki a villamos mentén, azután összeszedett egy pár jó módú lilipuit és azt mondta: Itt lakjátok. És laknak. Kicsi autóikon be-beszaladnak kicsi bankjukba; akik egy skatulyában laknak, meglátogatják egymást, tavasszal egymás kicsi kertjét dícsérik. Olyanok, mint az emberek.”

A telep műemléki védettsége

A Napraforgó utcai mintatelep útörő voltát, városépítészeti és építészeti értékeit ismerte el a Magyar Tudományos Akadémia Építészettörténeti és Elméleti Bizottsága, amikor 1974-ben műemléki terület minősítést javasolt számára. Az 1976-ban kiadott országos műemlékjegyzékben a mintatelep mint területi egység kapott védelmet (*műemléki jelentőségű terület*), az egyes házak közül – rejtélyes okokból –

csak hármat nyilvánítottak védettnek: a Napraforgó utca 6-8 (Kozma Lajos) *műemlék*, a Napraforgó utca 11 (Vágó László) és a Napraforgó utca 19 (Gertlőczy Gedeon) *műemlék jellegű* minősítést kapott. Ez a szerencsétlen döntés azt a látszatot kellette, mintha a többi épület nem lenne olyan szigorúan védett és így a műemléki hatóságnak sok gondja származott a folytonos átépítési-toldási szándékokból és az engedély nélküli építkezésekből. Számos terraszbecéptés, üvegezett veranda, előterfő, szélfogó torzította el az épületek eredeti képét, nem is beszélve a színek megváltoztatásáról, ablakok, ajtók és a kerítés cseréjéről. Ma már alig van olyan épület, amely minden részletében korabeli állapotát mutatná. Az utóbbi évek vérszjósó fejleményeinek hatására az Országos Műemlékvédelmi Hivatal 1998-ban kezdeményezte a telep valamennyi házának védetté nyilvánítását.

II. A Napraforgó utca 5. számú családi ház

Az építető

A Napraforgó utca 5. számú családi ház építetője a mintatelep létesítését kezdeményező Fejér és Dános cég volt. Fejér Lajos okleveles építészmérnök, építőmester és Dános László mérnök 1903-ban alapították közös építési vállalkozásukat. Az alapítás óta elteit több

mint negyed évszázad alatt rengeteg komoly építkezést lebonyolítottak: az első világháború előtt számos állami megbízást nyertek el (vasútépítésre, törvényszék és fogházépítkezésekre, posták, rendőrségi-pénzügyi székházak, iskolák és templomok építésére), a háború alatt laktanyákat és hadiüzemeket építettek, utána főleg ipari üzemeket, bányatelepeket, szükségglakásokat és kislakásos bérházakat. Ezen kívül bérházak, villák, bankok és üzletházak kivitelezését is vállalták magán megbízók számára. 1930-ban az ország egyik legismertebb kivitelező cége voltak, jönevű, megbízható és tökéletes vállalkozás.

Az építész

Kozma Lajos univerzális tehetség, mely a festéstől a bútortervezésig számos területen megnyilvánult, az építészeti műfajában bontakozott ki legerőteljesebben. 1906-ban szerzett oklevelet a budapesti Műegyetemen, ahol azokban az években formálódott a „Fiatalok” névre keresztelt csoport, mely Kós Károly szellemi vezetése mellett az erdélyi népi építészeti elemeit felhasználva kívánta megújítani a magyar architektúrát. Kozma csak lazábban kötődött ehhez a társasághoz, jóval nagyobb hatást gyakorolt rá Lajta Béla, kinek építész irodájában 1910 és 1913 között dolgozott. Az itt végzett munka egyik kiemelkedő eredménye

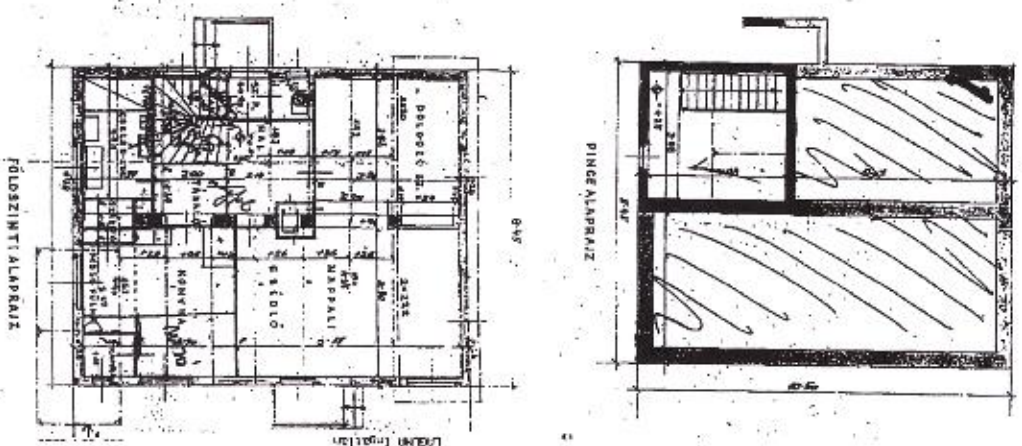
volt a Rózsavölgyi Zeneműbolt belső kialakítása, mely egyértelműen Kozma nevéhez kötődik. Az első világháború követő években elsősorban bútorterveivel szerzett hírnevet, melyeken a neobarokk stílus egy sajátos válfaját dolgozta ki. A 20-as évek közepén tervezett épületein barokkos, klasszicizáló elemek tűnnek fel. A gyomai Kner villa és a kassai zsidó templom egyaránt egy egyéni hangú eklektikát képvisel, melyben építészettörténeti reminiscenciák keverednek Kozma sajátos, karakterisztikus, divatot teremtő ornamentikájával. A 20-as évek végén Kozma jellegzetes díszítőelemei fokozatosan eltűnnek épületeiről. Az évtized utolsó éveiben létrejött tervein - a Nyugat-Európából érkező impulzusok hatására - a célszerűségi elv egyre növekvő dominanciája érvényesül. Puritán homlokzati alakítás, az alaprajz külső kivetülése, szélesen futó, nagyméretű ablakok és a lapos tető határozzák meg épületeinek formai karakterét. Az évtized vége tehát fordulatot hoz Kozma építészeti pályafutásában. Bár nem csatlakozik az általában baloldali elkötelezettségű - a CIRPAC magyar szekciója körül csoportosuló - modernekhez, de eszméik egyik lelkes szószólójává válik, és alkotásain is következetesen képviseli az új építészeti elveit.

Tulajdonosok

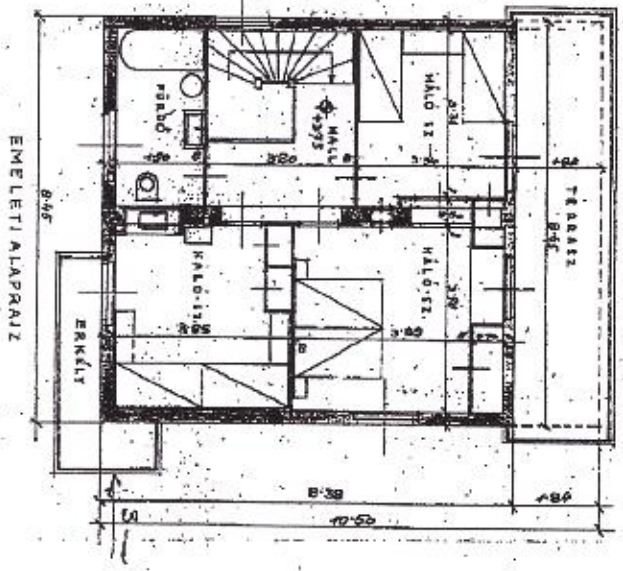
A Fejér és Dános cégtől az épületet dr. Turman Viktor vásárolta meg 1931-ben. Tőle, a leszármazottak emlékei szerint, 1937-ben vette meg Millen Ferenc, kinek utódai a legutóbbi időkig tulajdonosok maradtak.

Építéstörténet

Kozma Lajos, mint a Napraforgó utcai kislakásos telep egyik kezdeményezője, az első lépésektől kezdve részt vett a tervezésben. Minden biztonnyal ennek köszönhető, hogy – Vágó Lászlóhoz hasonlóan – két épület terve is a nevéhez fűződik. A most vizsgált ház első tervváltozata nem maradt fenn, így csupán közvetett információk alapján következtethetünk a kezdeti fázisra. Bierbauer Virgil a Tér és Formában megjelent cikkében említi, hogy 1930 májusában egy kisebb építészgárda terveket készített a telep házáira. Ebben a csoportban, mint az egyik ötletgazda, nyilván valóan helyet kapott Kozma is. Mint már említettük az első elgondolások szerint zártosru beépítést alakítottak volna ki, ami azonban az építető, a hatóság és a leendő tulajdonosok ellenállása folytán fokozatosan háttérbe szorult.

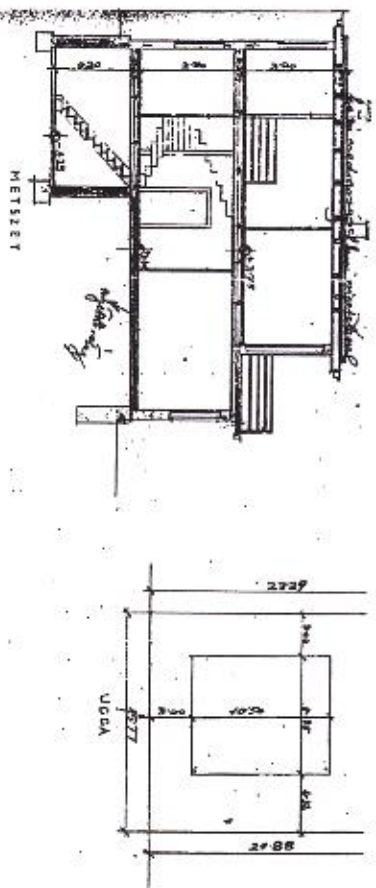
Az engedélyezési terv pince és földszinti alaprajza.

Az engedélyezési terv emeleti alaprajza.

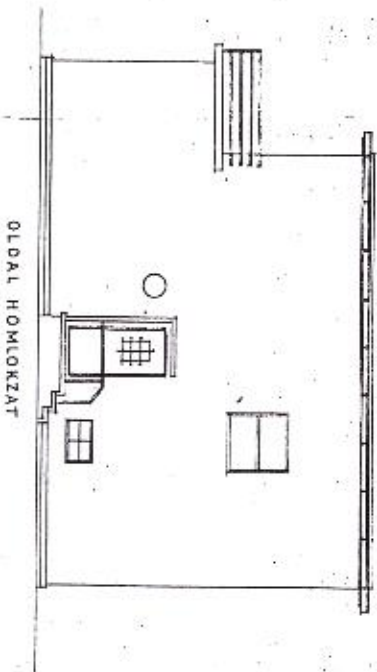
A tervezési folyamat közben az állomását képviseli az a változat, mely a Fővárosi Mérnöki és Nyilvántartó Iroda tervtárában a 11.489/12 helyrajzi számú iratcsomóban található. Ezt az engedélyezésre benyújtott tervet a Fővárosi Közmunka Tanács 1930. december 20-án érteztette, az engedélyező határozatot pedig 18535/1931.III. számon hozta meg. A kivitelező és a tervező építész pecsétjével ellátott terven a következő felirat olvasható: „Pasarelli úti

kislakásos mintaterlep építkezése. 4 szobás lakóház terve. Megjegyzés: Külső falak üreges kovárföld idomkövekből, az üregek vasbeton pillérekkel kitöltve, a vasbeton koszorúgerenda megfelelően megerősítve, a pince és földszint feletti földm vastartók közötti ujlaki téglából készül. A tető facement kavicsterítéssel, az alá nem pincézett részek szigetelve készülnek.”

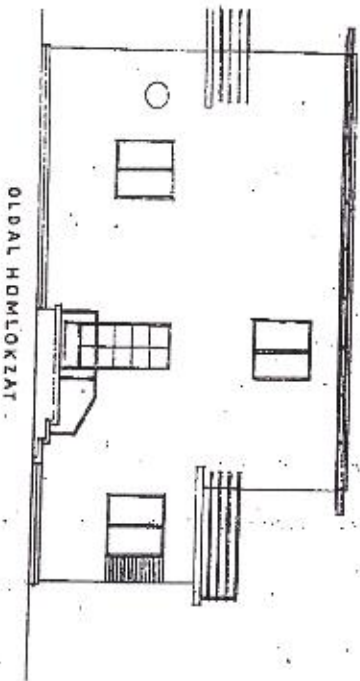

Metszet és helyszínrajz az engedélyezési terven.

ÉPÍTŐ:
 TERVEZŐ:
 KÖZMUNKÁRSZAKI TUDÁSBELI ÉRTÉKELŐ IRODA
 PASARELLI ÚTI 4.

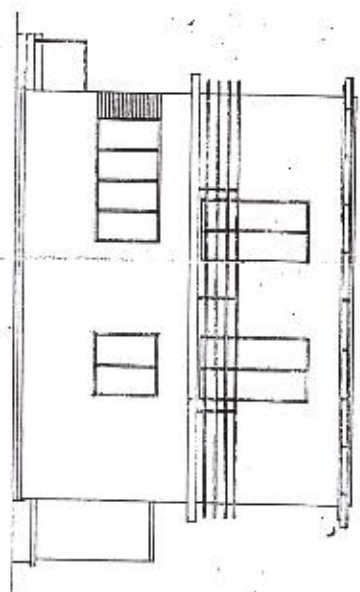

OLDAL HOMLOKZAT

OLDAL HOMLOKZAT

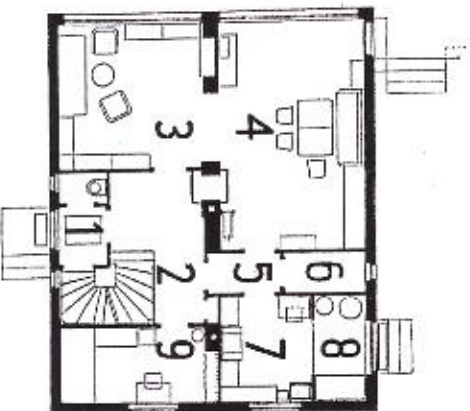
Oldalomlokzatok az engedélyezési terven.

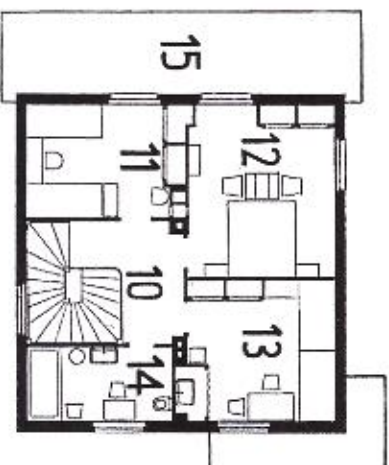
KERTI HOMLOKZAT

Kerti homlokzat az engedélyezési terven.

A beadott és engedélyezett terv több részletben eltér a végül kivitelezett és a Tér és Formában publikált változattól. Míg az alaprajzban csak néhány apróbb módosítást látunk, addig a homlokzatok esetében fontos eltérések tapasztalhatók. Az engedélyezési terven az ebédlő és a hall között ajtó nyílik, s a kamra az épület utca felőli jobb sarkába található. A megépült változaton ez átkerült a nappali ebédlő mellé, helyén pedig mosókonyhát alakítottak ki. Az eredeti elgondolás szerint a tálató közvetlenül a cselédszobából nyílt volna, végül a kamra mellé, a konyha és a nappali közé ékelődött. A földszintivel ellentétben az emeleti alaprajz nem módosult.

1. Szélfogó, 2. Előtér, 3. Nappali dot-gozó, 4. Nappali ebédlő, 5. Fürdő, 6. Életskamra, 7. Kamra.

8. Mosókonyha, 9. Cselédszoba, 10. Belső előtér, 11. Lányok szobája, 12. Szülők hálója, 13. Fiúk hálója, 14. Fürdőszoba.

Az elkészült épület alaprajza:

Míg az épület egyszerű, téglatestekből összeálló tömbje nem változott, addig a homlokzatok esetében, elsősorban a nyílások kiosztása révén, számottevő átalakulás tapasztalható. Legkevesbé az utcai homlokzat módosult. Itt csupán az erkélymellevéd kialakításában látunk változást. A korábbi terven négy, vízszintesen futó csókorlát alkotja a konstrukciót.

A kert felőli homlokzat nyílásokiosztása jelenleg a középtengelyre tökéletesen szimmetrikus. Az engedélyezési terven azonban, míg a

felső szinten nem tapasztalunk változást, addig a földszinten aszimmetrikus elrendezést látunk. A jobb oldali axisban egy darab kétszárnyú, a bal oldaliban pedig egy kétszer olyan széles, négyosztású ablak kapott helyet. Az utóbbit, az épület sarka felől, a lábazati zóna kialakításához hasonló, klinkertégias falsáv határolja.

Az utca vonalára merőleges, bal oldali homlokzaton az engedélyezési terven a bejárati ajtó feletti vízszintes előtető derékszögben megtörve lefut az előlépcsőig. A végső, megvalósult változaton ezt nem látjuk, viszont feltűnik – és szerencsére még ma is megtalálható – egy fekvő téglatest alakú világitóttest, mely később gyakori elemévé váltik Kozma villámnak. A korábbi terven a földszinten még csupán a bejárati ajtótól balra látunk körablakot, a mai állapot szerint ez megtalálható a jobb oldalon is. A délkeleti oldalhomlokzat szintén jelentős mértékben módosult. A kert felőli axisban lévő sarokablak helyett a végleges változaton egy egyszárnyú ajtót alakítottak ki, míg a nappali ebédlőbe nyíló kétszárnyú ajtó átkerült az utca felőli axisba, s a mosókonyhába vezet.

Az épület eredeti állapotának leírása

A telek

Legréggebbi helyrajzi száma 7081,7082 volt. A használatbavételi engedély véghatározatán 11489/14 szám szerepel, amit feltehetően a telep beépítését követően 11489/12-re változtattak.

Az engedélyezési tervben szereplő helyszínrajz alapján a telek mérete 356 m², azaz cca. 100 négyszöggől, alakja derékszögű trapéz. Jelenleg rendelkezésre álló adatok alapján azonban a terület 377 m². Hátsókerthje 8-9 méter mély, hármas számú szomszédja felé cca. 4,3 m-es, a hetes felé pedig 3 méteres oldalkerttel rendelkezik.

Az utca és az árok felé a telepre egységesen tervezett kerítés húzódot, mely a közvetlen szomszédos telkeknel még látható, itt azonban drótfonatosra cserélték.

Az eredeti kerítés egyszerű vasbeton lábazatos volt négyzetes pillérekkel. A pillérközöket farácsos betét töltötte ki.

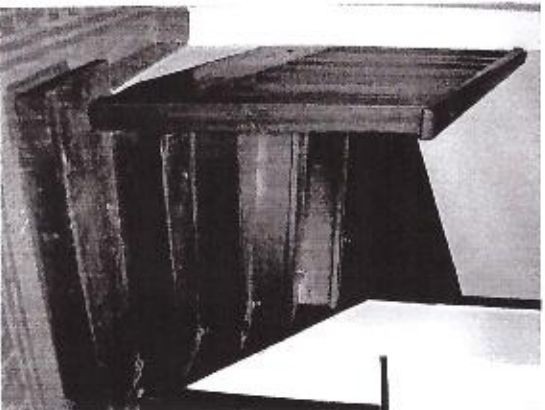
Az épület

Egyemeletes, részlegesen alapincézett, lapostető modern családi ház szabadon álló beépítésben. Teherhordó homlokzati falait, az utcára merőleges középvonalra illeszkedő vasbeton pillérsor egészíti ki. A közbelső földemeket vasalt gerendasorokkal (Simplex), a zárófödémeket pedig rabicolt fagerendákkal tervezték.

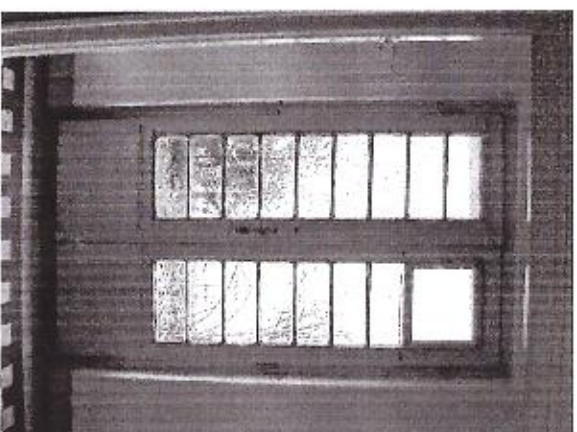
Belső

Az épület a pincében légfűtést biztosító kazánt, földszintjén étkezős és dolgozós nappalit, cselédszobát és konyhát, az emeleten pedig hálószobákat és a fürdőt tartalmaz. A szinteket pallógyámolítású falépcső köti össze. Északnyugati bejárata szelfogóba vezet, ahonnan kétoldalt a WC illetve a pincébe lefutó lépcső, szembe pedig az előtér nyílik.

Az előtérben jobbfelől húzottfokú falépcső indul az emeletre, szemben pedig kandallószerű kialakítással derekmagas légfűtőtest látható mázas kerámiával és fehér üvegfedlappal borítva. Mennyezetbe süllyesztett- és egyedi tervezésű falilámpák, lámpák díszítik az enteriört. A ház hátsókert felőli oldalán találjuk a nappali-, az utcai oldalon pedig a kiszolgáló helyiségeket. A nappali egy négyzetes alaprajzú dolgozóból és egy nagyobb, téglalap alakú, étkezésre is alkalmas lakótérből áll, melyeket a középen húzódó pillérhármas illetve egy beépített, üvegezett szekrény tagol. A hátsókertra egy-egy - a terek

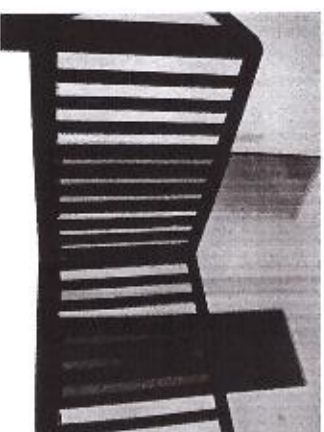
majd teljes szélességében végigérő - négyszárnyú sávablak néz. A nagyobb alapterületű nappaliból, az ablak mellől az oldalkert felé egy szárnyú, feltehetően üvegezett ajtó nyílt, melyet azóta befalaztak. Az étkező a tálalón keresztül közvetetten kapcsolódott a

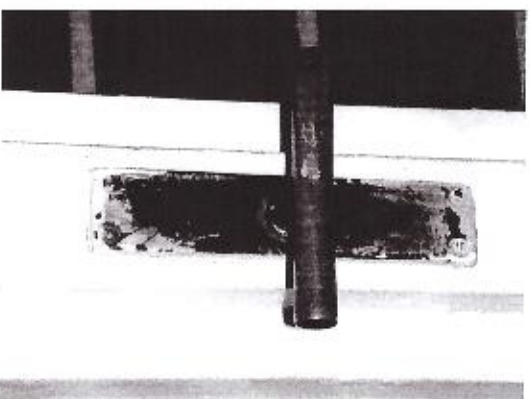
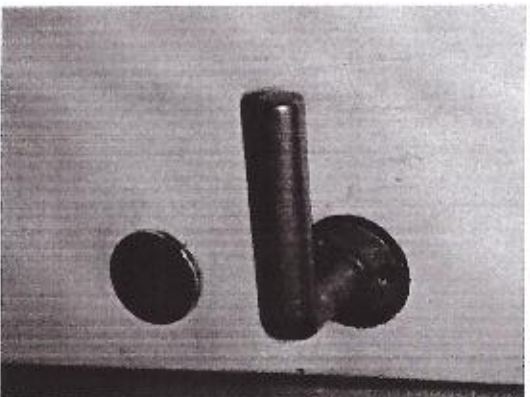
konyhához.

Az előtérből is megközelíthető tálalón át lehetett a kamrába eljutni. A konyha egy elfüggyönözhető mosókonyhával egészült ki, mely az oldalkert felé kétszárnyú, üvegezett ajtós kijáratral rendelkezik. A lépcső és a konyha által közrefogott sarokba került az utcai ablakokkal rendelkező cseléd-szoba.

Az emeletre sötétbarnára pácolt, pallógyámolításos húzottfokú falépcső vezet, melyet sűrű, négysszög keresztmetszetű, balluszterces fakorlát szegélyez.

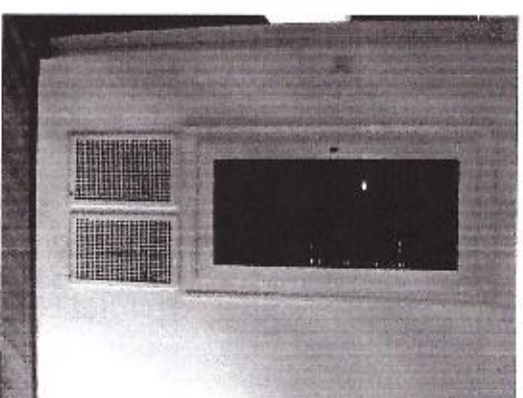

Az emeleti előtérből három szoba és egy fürdő nyílik. A szülői háló mellett a két lány és két fiú részére egy-egy szoba található. A lányok és a szülők szobája előtt a hátsókert felé a teljes ház szélességében teröterasz húzódik, melyre kétszárnyú üvegezett erkélyajtók nyílnak. Az utcai oldalra került fűszobához konzolos sarokerkély kapcsolódik szintén kétszárnyú erkélyajtóval. A szoba sarkába -azóta feltehetően elbontott- elfüggönyözhető kézmósófülke került. A terv szerint mindhárom hálóban kettős beépített szekrény volt, melyet jelenleg csak a fűszobában találunk meg. A bejárati ajtó mellett elhelyezkedő, mennyezetig érő szekrénypáros egyike polcozott, másikat pedig akasztórúddal látták el.

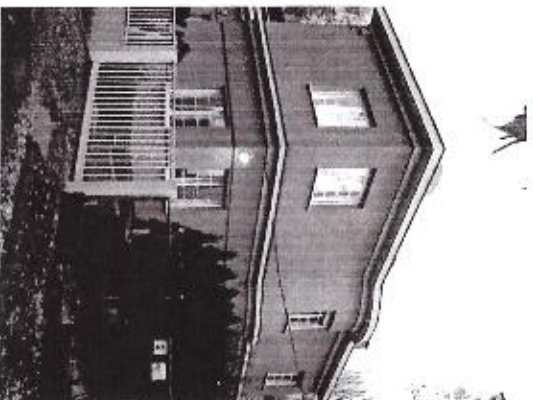

A vizes helyiségek és a teraszok egyszerű keretmintás mozaiklappal, a szobák pedig „Reform” típusú parkettával voltak burkolva. A nyílászárók modern, geometrikus rajzolatú sárgaréz kilincsekkel és zárcímerekkel vannak ellátva.

Az épületet légfűtéssel fűtötték (készítette: Hrauda Károly és Fiai okl.gépészmérnökök vállalata). A kaloriferes kazánt a pincében helyezték el, és a középpillér mellé falazott függőleges, illetve vízszintes rabic légcsatornákon át juttatták el a meleg levegőt a helyiségekbe. A befűvő nyílás a padló fölött, a kihűt levegőt a kaloriferhez visszaszállító csatorna nyílása a mennyezet alatt volt, mindkettőn állítható zsalus rács található.

Külső

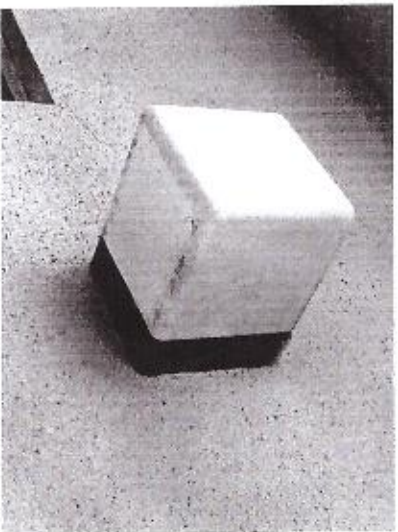
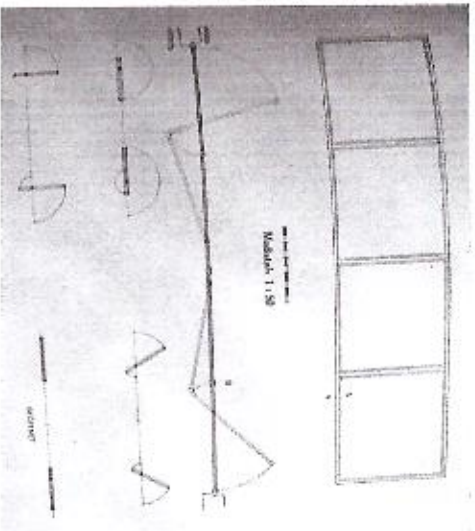

Az északnyugati -7-es számú - szomszéd ház Wellish Andor tervei alapján épült, a 3-as számú házat Kaffka Péter tervezte. A két mozgalmas homlokzatú épület között Kozma villája egyszerű, puritán megjelenésével tűnik ki. Sik felületekkel határolt hasáb tömege a kert felé földszintes, terraszos résszel egészül ki. Alacsony, nyerségla lábazata feletti törtfehér színűre vakolt homlokzatait – melyeken azonos méretű, kétszárnyú négyzetes ablakok, kisebb körablakok, illetve egy és kétszárnyú üvegezett erkélyajtók váltakoznak - egyszerű lemezpárkány zárja.

Kétablaktengelyes utcai homlokzatát az emeleti sarokerkély teszi asszimetrikkussá. Az ablakok kétszárnyúak, a földszintieket sűrű, vízszintes pálcavas-rács védi. Az erkélylemezt mázolt vasgerenda szegélyezi, melyhez a korlát tartóoszlopai vannak csavarozva. Alsó felületének eredeti indigókék színe, az időközben lefagyott későbbi vakolatok alól előtűnik. Az erkélyajtó szemöldöke mellett kocka alakú – Kozma által gyakran felhasznált - opálüvegűbúrárs falilámpa látható. A fa fogóval ellátott korlát szerkezete három vízszintes laposvas közé sűrűn hegesztett vékony pálcasorból áll.

Az épület északnyugati, oldalkert homlokzatán a bejáratú ajtó szemöldöke mellett kétoldalt egy-egy kis körablak látható egyszerű keresztező pálcaráccsal. Az ajtót drótbetétes üvegű előtérő védi, melyhez, keskenyebb oldalán, fekvő hasáb formájú lámpatest kapcsolódik. A drótüveget mázolt laposvaskeret tartja, a lámpatest nyitható, filigrán szögvas-keretbe illesztett savmaratott üvegezésű.

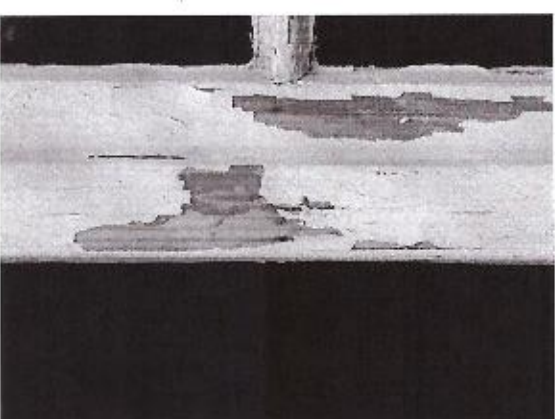
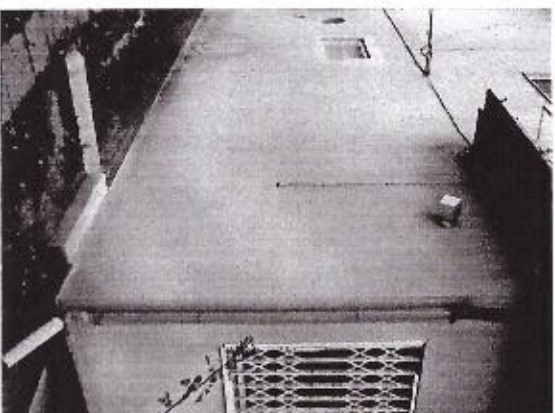

osztott üvegezéssel. Az ajtók szemöldöke mellé egy-egy kockaüvegbúrás falilámpa van szerelve.

Délkeleti oldalhomlokzatán az utca felé közelebb egy kétszárnyú üvegezett ajtó, mellette egy kis körablak, a másik oldalon pedig egy emeleti, kétszárnyú ablak nyílik.

Teljesen szimmetrikus hátsókerti homlokzatát mély párkányú, széles teraszterő tagolja. A teraszkorlát az utcai sarókerkéljével megegyező kialakítású. A földszinten egy-egy négy szárnyú, fém szerkezetű, a Haas és Somogyi cég által gyártott harmonikaablak nyílik, melyet Kozma későbbi épületein is szívesen alkalmazott. Az emeleti erkélyajtók kétszárnyúak, felében

A homlokzati nyílászárók - a fém harmonikaablakot leszámítva - faszerkezetűek, kapcsolt geréb-tokosak, ahol lehetett, Esslingeni faredőnnyel kiegészítve. A kör-ablakok tulajdonképpen kör-alakban kiképzett, kávannyílással készült négyzetes ablakok. A helyszíni kutatás szerint a tokok keretei, az ablakok középső, függőleges takarélemei cinóber-vörösré, a szárny egyéb részei pedig citromsárgára voltak festve. A bejárati ajtóhoz működő előlépcsők vezetnek.

A mai állapot leírása

A Fővárosi Tervtárban átalakításokra vonatkozó tervek nem maradtak fenn, így azokra csak a helyszíni bejárás alapján következtethetünk. Mindenekelőtt meg kell jegyeznünk, hogy a telep többi házához képest a vizsgált épület viszonylag kevés - homlokzatokat érintő - későbbi átépítést szenvedett el.

A földszinti nagy nappaliból fürdőszobát választottak le, az oldalkertre nyíló egyszárnyú ajtót befalazták, s a kertre néző nagy ablakokat rácsokkal látták el. Az emeleten a hátsó traktusban a beépített szekrényeket megszüntették, és a tetőteraszra utólag esőcsatornát szereltek.

Az eredeti utcai és az árok felé eső kerítést feltehetően a 40-es években drótfonaturára cserélték.

A telek északkeleti sarkába a szabályzat tiltása ellenére garázst építettek.

Értékelés

A Napraforgó utca 5. számú ház Kozma egyik első modern szemléletű épülete. A húszas évek végén bekövetkezett radikális stílusváltása szakítást jelentett az életmű korai szakaszát jellemző

szeccszíós hatással és a barokk egyéni módon átalakított formakincsével. Bár a korszak hivatalos iránya még mindig a neobarokk és a neoklasszicizmus volt, 1930 körül – elsősorban a római iskola központi támogatása révén - már egyre elfogadottabbá vált a modernebb orientáció is. A Bauhaus mintája, Le Corbusier munkái és az olasz novecento hatása egyaránt a funkcionalista építészet elterjedésének irányába hatott.

A ház külső megjelenésében -kockaszerűsége ellenére- nélkülözi a modern architektúra divatos formai megoldásait. Inkább puritánságával tűnik ki. Alig tagolt hasáb tömege, a sarokablakok kerülése, inkább hagyományos nyílászárók használata mind az egyszerűséget hangsúlyozzák. Az erkélykorlát magassága - a mai szabályoknak való ellenmondása ellenére- remek arányérzékkel van megválasztva. Talán itt tűnik fel először a Kozmára jellemző, több házában alkalmazott, lámpával kiegészített, bejárati előtető is. A lakóház zárt, négyzetű alaprajzában jó elrendezésű és arányú szobákat, kényelmes közlekedőt tartalmaz.

Javaslatok

A korszak kiemelkedő építészének életműve stílusát tekintve igen heterogén. Minden alkotói korszakában értékes műveket hozott létre.

A vizsgált épület jelentőségét az is növeli, hogy homlokzati kiképzése - minimális változtatásokkal – hűen megőrizte az eredeti állapotot.

A tervezett átalakítások során kívánatos az eredeti állapot lehető legpontosabb visszaállítása és a meglévő értékek megőrzése. Különösen vonatkozik ez a homlokzatokra, azok részleteire.

Javasoljuk a szomszédos épületeknél még meglévő eredeti kerítés rekonstruálását mind az utca, mind az ördögárok felőli telekhatáron. A dél-keleti oldalhomlokzat hátsó sarkánál elfalazott ajtó kibontásával újra közvetlen kapcsolat létesíthető a nappali és a kert között, anélkül, hogy a hátsó homlokzat hangsúlyos szimmetriája megszűnne. Törekedni kell minden eredeti részlet (bejárati előtétő, külső és belső faliámpák, nyílászárók, kilincsek, beépített bútorok stb.) megőrzésére. Az erkélykorlátok elkerülhetetlen megmagasítása az eredeti konstrukció megtartásával, annak minimális kiegészítésével történjen meg. A belső térben kimagasló értéket képvisel a fa lépcső, ezért feltétlenül megőrzendő eredeti formájában. A homlokzatok színezésénél az eredeti állapot leírásakor rögzítettekkel kell figyelembe venni.

Irodalom

- Kiserleti lakótelep. In.: Vállalkozók Lapja. 1931 november 12. 4. l.
- A Pasaréti úti kislakásos lakótelep. In.: Vállalkozók Lapja. 1931. december 31. 6.l.
- Bierbauer Virgil: A pasaréti úti kislakásos telep. In.: Tér és Forma, 1931. 305-323.l.
- Napratorgó utca. In.: Magyar Iparművészet. 1931. 204.l.
- Genthon István: A Napratorgó utca. In.: Napkelet. 1932. 71.l.
- Kozma Lajos: Az új ház. Budapest, 1978. (A mű eredeti címe: Kozma Lajos: Das Neue Haus. Verlag Dr. H. Girsberger, Zürich, 1941)
- Beke László-Varga Zsuzsa: Kozma Lajos. Budapest, 1968.
- Gábor Eszter, A CIAM magyar csoportja. Akadémiai Könyvkiadó Bp.1972.
- Koós Judit: Kozma Lajos munkássága. Budapest, 1975.
- Az O. M. F. Magyar Építészeti Múzeumának kiállítása Kozma Lajos (1884-1948) építész-iparművész műveiből. Székesfehérvár, Arany János utca 10. 1984-85. Katalógus.
- Pamer Nóra: Magyar építészlet a két világháború között. Műszaki Könyvkiadó, Bp.1986.

- Palkovics Anna: A Napraforgó utcai kislakásos villatelep.
Szakdolgozat. ELTE BTK Művészettörténet Szak, 1993.
- Ferkai András: Buda építészete a két világháború között. MTA
Műv.tört.-i Kurató Intézet, Bp.1995.
- Gábor Eszter: Budapesti villák, A kiegészítő a második világháború
kitöréséig. Városháza, Bp.1997.
- Pizág Anetta: A Napraforgó utca élete. In.: Műemlékvédelmi
Szemle. 1998/2. 5-36.l.
- Ferkai András, - "Építész a két világháború között" fejezet In:
Magyarország építészeteinek története. Szerkesztette Sisa József és Dora
Wiebenson, Vince Kiadó, Budapest 1998.

Az épületre vonatkozó források

Fővárosi Önkormányzat Központi Nyilvántartó és Műszaki Iroda

Tervtára

(11.489/12 Hrsz alatt)

Az FKT-hoz beküldött engedélyezési terv 1930.XI.20.-i keltezéssel
(alaprajzok, metszet, homlokzatok 1:100-as léptékben, jóváhagyva
18.535/1931-III.számom)